

S Z E M L E

Gulyás Miklós

A LAPPOK

„[...] aprók és csenevészek, füsttől elvakított szemük zavarosan vizenyős, lábuk görbe az angolkórtól, hajuk durva, merev és fekete, bőrük vöröslően sötét, ami még sötétebbnek fest a naptól és a piszoktól. [...]

Aprónak éppen apró vagyok, de az alakom csinos, és a lábaim is egyenesek. Színesen öltözködöm, sőt mi több, jóképű vagyok. Fellelkesülve akár lány, éneklő finn nyelven is elbeszélgetek, talán nem is csoda, ha a felvilágosult és okos hölgyek férfíúi mivoltomra is kíváncsiak.

Istenem, vajon az övé milyen lehet...

Igen, csak egy primitív néphez tartozom, énekem is csak valamiféle jojkázás. És annyira az isten háta mögött élek, hogy nincs arrafelé semmi, se színház, se opera, sőt még angol WC sem.”

(N-A. Valkeapää)

Nem akarom a lapp nevet kiküszöbölni, a cigányt is használom. De mert én ezekkel a népekkel rokonságot érzek, megengedem magamnak ezt a szóhasználatot. Ne felejtse el az olvasó, hogy annyi csúnya szó a történelem folyamán megszépült. És annyi jóakaratú erőltetett.

A nyelvrokonság folytán biztos tudtam, hogy vannak lappok. Valahol az északi sarkkör közelében. Azt is mondták, hogy Murmanszk közelében egyszer hetven mínusz fokot mértek, és hogy a pisi megfagyott, mielőtt a hóhoz ért. Rénszarvasok, hó, jég, tőzegkunyhók, farkasok, sítalpak, síbotok, tábortűz, havasok, zuhanó patakok, szeretkezéshez vízár ellen úszó lazacok. A nap nem megy le nyáron és nem megy fel télen. A világ vége. Mint a beduinok, a tevék és a sivatag. Miről álmodnak, miről beszélgetnek?

Más, mint az EMKE, a Nemzeti Színház, a hatos villamos, az Árpád Gimnázium, a Fradi, a Bazilika, a Lánchíd, a lecsó.

A civilizált ember képtelen irigyelni a rénszarvastenyésztőket világukért, a maga idegölő városi életét többre és fontosabbnak tartja. És a kis lapp csemete, aki már a gazdag Svédországban nő fel, elvágyik. Látja a televízióban, hogy vannak más állatok, mint a rénszarvas és a farkas, például a kenguru és a pingvin. Nézi, és utánozza a popzenészeket, látja a kaliforniai milliárdosokat privát fürdőjükben lubickolni, jobbra-balra szeretkezni, és ami dédnagyapjának természetes és elegendő volt, a havasok, a lapp jojka, a lapp dob, a titokzatos mesevilág, a rénszarvas faragványok, az anyanyelv (a messziről jött Halász Ignáctól tudták meg, hogy ők finnugorul beszélnek) neki már kevés, és kisebbrendű érzését talán az elvarázsolt földekről érkezett kábítószerekkel próbálja csillapítani. És ha egy lapp híres lesz, világbjaink vagy professzor, akkor már nem is lapp, hanem svéd, norvég vagy finn.

Több arab vagy magyar lakik Svédországban, mint lapp. Évtizedekbe tellett, míg az elsővel találkoztam. Elvált asszony, kisfiával. Megleptem néhány lapp nyelvű könyvvel. (Több kurd könyv jelent meg Svédországban az elmúlt harminc évben, mint lapp Gutenberg óta.) Szerencsémre a hölgy számára érthető nyelven voltak a könyvek, az ő tájszólásában.

Mi, akik a kisebbségek könyvellátásáért dolgoztunk, a történelmi kisebbségekre alig gondoltunk, csak a bevándoroltakra, akik már ott-hon megtanultak anyanyelvükön olvasni: a lengyelekre, perzsákra, spanyolokra, románokra vagy arabokra. Észak-Svédország óslakói néhány öntudatosan kívül már régen feladták a reményt, hogy zsol-tároskönyvön és kiskátén kívül más is legyen anyanyelvükön. Azokat is már svéd nyelvű imakönyvek helyettesítik. Svédországban élünk, itt elég egy nyelv. Minél több nyelvet tudsz, annál alacsonyabban állsz a ranglistán. Az északi lapp néha négy-öt nyelven beszél, mint a cigány a Medence egyes vidékein. Aki egy nyelven tud, az az úr!

1986-ban az Állami Kulturális Tanács megbízott, hogy vizsgáljam felül a lappok könyvtárellátásának helyzetét. Ha gonosz akarok lenni, azért esett rám a választásuk, mert az óslakosság éppolyan idegen volt a svéd uraknak – sőt idegenebb –, mint mi. Mi Cervantes, Szophoklész, Dante, Jézus és Mohamed honfitársai vagyunk. Persze lehet ezt jóindulatúan is megközelíteni, például hogy a bevándoroltak van empátiája a hasonló sorsúak iránt. Lehet, hogy bennem volt, szenved-

délyemért meg is fizettek, de a kisebbségiek nagy része csak magában élt, a magukkal hozott sérelmeket is képtelenek voltak elfelejteni, ezért nagy általánosságban könnyebb volt a svédekkel egyezkedni, mint a kisebbségek képviselőivel. Sok kurd nem volt hajlandó törökül olvasni, sok észet oroszul, sok magyar románul, sok közép-keleti zsidó arabul. A kisebbségi sérelmek blokkolták az agyukat, és tárgyalóképtelenek voltak.

Nem azért dolgoztam a kisebbségekért, mert szerettem őket... Hanem mert az emberi jogokhoz tartozik, hogy mindenkinek lehetősége legyen olvasni anyanyelvén és mindazokon a nyelveken, amit akarva vagy rákényszerítve megtanult.

A lappoknak nincs anyaországuk, amely kultúrájukat erősíthetné, és ihletet adhatna. Négy országban szétszórva laknak. Norvégiában, Svédországban, Finnországban és Oroszországban. A világon 65 000 lapp él, Svédországban 15 000, ebből Stockholmban a legtöbb. A lapp nyelvek, még ha tájszólásoknak nevezik is, nagyon különböznek egymástól. Egy közel harminc éve készült állami felmérés szerint a rénszarvastenyésztő lappok 5%-a nem érti, 20%-a nem beszéli anyanyelvét, 45%-uk nem olvas és 80%-uk nem ír lappul.

Hogy olvasóimat megörvendeztessem: a Kulturális Tanács a svéd kultúrimperializmust támadó könyvemem nemcsak hogy kiadta, de javaslataimat elfogadta. (De ez olyan régen volt, hogy ha e könyv kapcsán nem repetálnék, el se hinném.) Bevezették a lapp irodalmi tanácsadói tisztséget, aki összehangolja és fejleszti az információáramlást a lappok felé, gyűjti és ismerteti a lapp könyveket és az audio-vizuális anyagot; a lapp írókat írásra buzdítja; a közlési lehetőségekről és az állami támogatás formáiról informálja; támogatja a lapp kiadókat, segíti a kiadványok terjesztését, kapcsolatot tart a „lapp könyvtárakkal” Norvégiában és Finnországban, részt vesz az észak-európai számítógépes lapp bibliográfia létrehozásában.

Freud legyen a megmondója, hogy mindezekre már csak úgy emlékszem, mint az első osztrigára, pedig lapp intellektuálisok munkámat megköszönték.

Néhány éve találkoztam a lapp irodalmi tanácsadóval. Nem tudta, ki vagyok. Memento mori.

Az első lapp irodalmi tanácsadónak (hölgynek) panasoltam egyszer depressziómat és szorongásaimat (bár ez nem szokásom). Így vigasztalt: nem lehet ez veszélyes. Nem vagy lapp nő.

A múlt évezred végén kért a norvég király bocsánatot a lappoktól. A második világháborúig a norvégok semmibe se vették őket. De amikor a németek felégették a lapp sátrakat – a kútákat –, vér tolult fejükbe. Vigyázz magadra, Fritz! (A lappokat csak nekünk van jogunk verni.)

A civilizáció gőgje, amely a 19. században még határtalan volt, állandóan korlátozta nomád életformájukat, nyelvüket és kultúrájukat. Charles Darwin szolgáltatott a svéd uraknak ideológiát, az erősebb jogán. Na meg a vaskancellár is. Egy nép, egy nyelv. Az északra költözött telepesek is lenézték ezeket a primitív embereket, furcsa pogány szokásaikkal és lehetetlen nyelvükkel.

Nagyon könnyű volt róluk írni, mert majd minden fekete-fehér volt. Egyértelmű a „nagyársadalom” imperializmusa és a lappok megaláztatása. Nem tartozott a tárgyhoz a lappok egymás közötti „primitív” viszálykodása, valamint árnyalatlan szóhasználata, mikor a „svédek” bírálták, és ezért erről, szerencsére, nem kellett írnom.

Bejártam az északi sarkkör több lapp települését Finnországban, Norvégiában és természetesen Svédországban.

Nem jószok csodás jövőt a lappoknak és kultúrájuknak, de emberhez méltóbb haldoklást igen.

Legnagyobb meglepetésemre nem vették zokon, hogy a svédek egy idegent küldtek hozzájuk.

A norvégiai Karasjokban van a lapp gimnázium (és a norvég lapp állami központi közművelődési könyvtár). Egyik tanárnő érthetetlen közvetlenséggel fogad engem. Mondja, hogy milyen öröm számára végre egy svéddel találkozni. (A svéd az én volnék.) Nagyszüleit a svédek még a két kontinentális háború között telepítették ki az ország legészakibb vidékéről Közép-Svédországba. (Keresse meg az olvasó Östersund városát vagy Jämtland tájékát a térképen!) Édesanyja megtiltotta, hogy svédekkel összejárjon. Mert az csak bajjal jár. Aztán idekerült tanárnőnek norvég és finn lappok közé, és ráeszmélt, hogy ő svéd is.

A lappföldi utam végállomásaként meglátogattam az oslói etnográfiai múzeumot. Az intézmény könyvtárában, amikor megtudták, hogy személyem nemcsak svéd, de magyar is, megkönyvtáros, megkértek, hogy katalogizáljak egy hatkötetes könyvet. A Magyar Tudományos Akadémia adta ki 1881 és 1896 között. Egy Halász Ignác nevű úr írta. Címe *Svéd-lapp nyelv*. Nyugati gőgös (gyakorlatias) szemmel nézegettem. Egy ilyen nagyszabású könyvet magyarul pub-

likálni! Mintha Kőrösi Csoma tibeti–magyar szótárt készített volna. Lehet, hogy már száz éve porosodott ott az a könyv. Hány magyarul tudót érdekelhetett ez? Mai fejessel: nem lett volna okosabb az Akadémiától Bolyai János papírjait vagy Wesselényi Miklós naplóját publikálni és Halászt németül vagy angolul? (Akkor legalább lett volna néhány száz olvasója!) Katalogizáltam, és Halászt majdnem elfelejtettem, amikor a kezembe került a *Múlt és Jövő* (a kitűnő) pesti zsidó kulturális folyóirat Erdély-száma, amelyben Gaal György *Zsidó és zsidó származású tanárok a kolozsvári egyetem tanári karában* című cikkében felbukkant Halász neve. Nem részletezem az ott írtakat, csak néhány kíváncsinak elmondom, hogy ez a lappföldi Kőrösi Csoma Fischernek született, Veszprémben és Székesfehérvárott végezte tanulmányait, és a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja volt, Kolozsváron professzorkodott.

(*Látó*, 2004/1.)

GULYÁS MIKLÓS 1938-BAN SZÜLETETT BUDAPESTEN. PRÓZÁT ÍR, NYUGÁLLOMÁNYÚ KÖNYVTÁROS.